

Ivar ja Astride Ivask - kaksi Baltian pakolaista ja maailman-kansalaista, joista tuli suuria Suomen ystäviä

IVAR IVASK (1927-1992) oli Riiassa syntynyt virolainen yliopistomies ja runoilija. Hän pakeni Latviasta 1944 lähestyvän puna-armeijan tieltä, opiskeli Saksassa ja Yhdysvalloissa, toimi Oklahoman yliopiston professorina, toimitti siellä kansainvälisesti merkittävää aikakauskirjaa *World Literature Today* ja organisoi "pikku-nobeliksi" sanotun kansainvälisen *Neustadtin kirjallisuuspalkinnon* (Paavo Haavikko sai sen vuonna 1984). Eläkevuosien kotinsa Ivaskit perustivat Irlantiin. Siellä Ivar melko pian kuoli.

Hänen tuhkansa tuotiin Viroon, Rõngun kirkkomaalla olevaan Ivaskien sukhautaan.

Ivar Ivaskilla oli kertomansa mukaan suomalaiset sukujuuret: esi-isä oli Ruotsin sotajoukoissa 1600-luvulla Viroon joutunut Henrikki Ivaska, "Soome Hindrek". Sukunimi on edelleen käytössä Suomessa.

ASTRIDE IVASKA (o.s. Hartmane, s. Riiassa 1926), Ivar Ivaskin puoliso, on latvialainen runoilija. Astride ja Ivar asuivat Riiassa saman kadun varrella, mutta tutustuivat vasta pakolaisleirillä Saksassa sodan jälkeen. He opiskelivat Marburgin yliopistossa ja muuttivat sen jälkeen Yhdysvaltoihin. Siellä he asettuivat ennen pitkää Oklahomaan.

Pakolaisina Ivaskeilla ei ollut pääsyä kotiseuduilleen Baltiaan. Kotimaan korvikkeeksi tulikin Suomi, jonne he suuntautuivat etsimään juuriaan, ensi kerran 1958. Kesänviettopaikaksi löytyi Punkaharjun Vaahersalo, jossa kului viisi kesää. Sen jälkeen kesäkoti oli kymmenen vuotta Kangasniemellä, paikkoina Sunttila ja Mustalahti. Täällä oli otollinen aika valmistella uusia runokokoelmia. Ivarin Suomen-aiheisia runoja on julkaistu käännöksinä mm. antologiassa 20 nykyvirolaista runoilijaa (Tammi, 1969) sekä aikakauslehdissä. Astride kirjoitteli mm. Suomen luontoa ja ihmisiä kuvailevia lastuja. Niistä on julkaistu Jatta Krugin suomentama kokoelma *Maailma taskussa*

(Kustannus Oy Taifuuni, 2002).

Miehensä kuoltua Irlannissa Astride Ivaska muutti vapautuneeseen Latviaan. Hän asuu nyt Riiassa samassa huoneistossa, jossa hän vietti lapsuutensa. Vuonna 2002 julkaistiin Tallinnassa vironkielinen Astride ja Ivar Ivaskin runovalikoima *Rändav järv* (Vaeltava järvi). Kirja on omistettu Ivar Ivaskin 75-vuotismuistolle. Viron kieltä taitaville se antaa mahdollisuuden tutustua paitsi Ivar Ivaskin myös Astride Ivaskan runouteen, joka latviankielisenä on ollut meille saavuttamattomissa.

Martti Rauhala

Ivar Ivask:

Viisitoista suvea Suomessa (1958-1987)

Suomi sitoo sinisenä nauhana
yhteen kesien pitkän rivin...

Vaahersalo

Suomi availi salojaan
ensi kerran saaristossa
Vaahersalon saarella
sinne jäi kesistämme
viisi askelta sammalikkoon ja veteen

Sunttila

Maalaistalon piha auringossa hellii
Sunttilan suvien viisikkoa
litisevässä sateessa
tuulella ja raekuurossa
aina yhtä säteilevä Sunttilan piha

Mustalahti

Puulavesi kuin meri
vaalii viiden kesän runoja
piirrosten säleikköjä
päiväkirjojen päivänkakkaroita
Mustalahden syleilyssä

*

askel askeleelta aste asteelta
kymmenen vuotta jo tosiaan viides kesä
yritän käsittää tätä maata kaikkineen
sen suorien mäntyjen sitkeyttä
kallio + vesi + metsä + taivas
muualla niiden summana ei ole Suomi
Vain täällä alkuperäinen yksinkertaisuus
liittyy uusiin valopintoihinkuin hyvä talo
runo astuu ihmiseen ja palaa
takaisin luontoon
Saarten kaaret järvien värit
jäätynneiden etäisyyksien savukristalli

*

Hämärä

Hämärän tulon juhllallinen toimitus

tapahtuu väsyneen talomme ympärillä:
kuusi tekee ristinmerkin eteen ja taakse,
päätyräystästä liittää kätensä yhteen,
kuu avaa silmänsä toisessa maailmassa.

*Ivar Ivaskin runot on viron kielestä suomennanut
Martti Rauhala. Ne ovat ilmestyneet Ivaskin koko-
elmissä Tänusonu (Lund, 1987), Ajaloo aiad (Lund,
1970) ja Päev astub kukesammul (Lund, 1966).*

Astride Ivaska:

Maailman turuilla - Suomi

Kannattaako joka kesä matkustaa Suomeen, missä kaikkea on ikään kuin niin vähän? Näin kysyi Paavo Haavikko, runoilija Jumalan armosta. Se oli yhdeksäntenä kesänä. Ehkä se tosiaan on sen arvoista.

Ensimmäisenä kesänä satoi, satoi ja satoi. Ilman kumisaappaita ja sadetakkeja kastuimme läpimäriksi ihoa myöten, koska me kuitenkin kuljimme, vaelsimme metsissä saaren päästä päähän. Saari täytyi tutkia, se oli Vaahersalo, tosin siellä oli kovin vähän vaahteroita.

Iltapäivisin tavallisesti selkeni ja aurinko paistoi, silloin juosta viiletimme metsiin ja ilmestyimme illalliselle märkinä kuin kulkukoirat. Radio tiesi joka ilta, että oli odotettavissa pilvistä säätä ja sadekuuroja, mutta muuten kaunista. Silloin minut valtasi ensi kerran aavistus, että suomalaiset ovat vaatimattomia eivätkä valita; että kaikkea on ikään kuin hyvin vähän. Vaatimattomia, sisukkaita ja kärsivällisiä. Sinnikkäät kesävieraat kulkivat sateessa eivätkä huomanneet sitä, mutta eivät meidän laillamme valuneet vettä. Sisukkaat uivat painuen viiltävän kylmään järveen kylmän sateen valuessa. Vaatimattomat lähtivät pienelle hölkälle, kun aurinko paistoi, ja uivat järvessä vain saunan jälkeen. Suunnilleen samoin tekivät myös kärsivälliset, tosin hymyssä suin, vieläpä silloinkin, kun radiossa satuttiin lupaamaan "muutoin hyvää säätä". Me emme olleet vaatimattomia, emme kärsivällisiä emmekä sisukkaita, kuten myöhemmin selvisi. Eräänä aamuna näet yksinkertaisesti menetin kärsivällisyyteni ja juoksin sadekuuron läpi uimapuvussa järvelle saakka ja hyppäsin jääkylmääni veteen. Uimisesta ei tullut juuri mitään, jäsenet olivat kankeat, mutta jälkepäin oli ensin suurenmoinen tunne, sitten hammassärkyä, jota eivät edes sauna eikä kuumassa vedessä haudottu koivuvihta parantaneet. Hammassärky vainosi minua kotiin saakka ja loppui vasta sitten, kun hammas poistettiin. Mutta mitäpä merkitsee yksi hammas Suomeen verrattuna!

Ja miten suomalaiset itse rakastavatkaan maataan! Vaahersalon Valolahdessa oli kansanopisto. Vanha opistorakennus oli mäellä, josta avautui loistava näköala saarekkaalle järvelle. Se oli niin kaunista, että se on jäänyt mieleeni ikään kuin kauneimmaksi näkemäkseni uneksi. Ja kesäasukkaat - jopa suomalaiset - istuivat pikku penkeillä valtaviin koivujen alla ja katselivat tuntikausia tätä järvimaisemaa. Eikö olekin kaunista, he sanoivat; se oli tosiaan niin kaunista, ettei voinut olla katsomatta. Ja runoilija Topeliuksen tyttärentytär, ikivanha rouva Herz, sanoi että Suomessa on niin paljon vettä ja vesi tekee kaiken henkeväksi. Tämä maisema oli henkevä, se ylensi mielen ja antoi sielulle levon. Mutta rouva Herz oli itsekin henkevä olento, hän ei syönyt lihaa, ja kalaakin vain joskus, vanhalta muistilta, "*För gamla minnens skull*", hän tähdensi. Eikä hän koskaan syönyt koko munaa, puolikkaan vain. "*Jag vill dela*", hän sanoi etsien ottajaa toiselle puolikkaalle. Sekä rouva että hänen aviomiehensä olivat pitkiä, hoikkia, laihoja; he kuuluivat suomenruotsalaiseen aristokratiaan, noihin kerrostumiin ja ihmisiin, joiden parista oli noussut Edith Södergran, suomalainen runoilija, joka kirjoitti ruotsiksi. Ensimmäinen täysin moderni runoilija, joka eli elämänsä vanhassa kartanossa Karjalan uljaiden koivujen alla, yksinäisenä ja taistellen keuhkotautia vastaan. Monissa valokuvissa hänet nähdään sylissänsä valtavan suuri kolkassa, joka pyöreine naamoineen nousevan täysikuun lailla jättää varjoonsa Edithin kuin iltatähden. Edithin elämä ja persoonallisuus muistuttavat hiukan Uuden Englannin yksinäistä Emily Dickinsonia; tosin Edithin runouden löytämisestä ei tarvinnut odottaa sataa vuotta. Sitä odotettiin vain kaksikymmentä vuotta hänen kuolemansa jälkeen, ja se vaikutti silloin Suomen moderniin runouden kentties enemmän kuin mikään muu.

Vaativattomia, kärsivällisiä, sisukkaita ja raskasmielisiä, lujasti omaan maahansa juurtuneita. Sellaisia suomalaiset ovat. Ylpeitä ja rehellisiä. Vaativattomuus näkyy kaikkialla, olivatpa kyseessä maalaistalot tai muut rakennukset. Meidän tämänkertaisilla naapureilamme on komea asuinrakennus, jossa on kaksi huonetta - suuri tupa ja pieni "parempi kamari", jonka ikkunoilla on tavattoman kauniita kukkasia ja jonne katetaan vieraille kahvipöytä. Sitten on vielä kaksi porstuaa, kylmä ja lämmin, ja eräänlainen sivukamari, jota luulin ensin isännän makuuhuoneeksi, mutta jota itse asiassa käytetään vain monenlaisen tavaran säilyttämiseen. Isäntä nukkuu tuvassa puupenkillä. Sellaisia makuupenkejä näkee kaikissa suomalaisissa museoissa, niissä on selkänöjä ja alla laatikko vuodevaatteiden säilyttämistä varten. Ne ovat hyvin kapeita; vanhimmat niistä ovat myös ihmeen lyhyitä, sillä aikaisemmin

suomalaiset olivat pienikokoisia. Sellaisella paljaalla, kauniisti maalatulla penkillä myös isäntämme nukkuu, ja hänen vanha leskiäitinsä nukkuu kapealla vanhalla sohvalla "paremmassa kamarissa. - Vaatimattomuus on monien mielestä hyveitten äiti täällä Suomessa. Vain sitkeät puut ja karun maan kasvit, vain sisukkaat eläimet ja ihmiset menestyvät täällä. Monet niistä vaikuttavat myyttisiltä olennoilta, kuin Kalevalan sivuilta esiin nousseilta, niin suurta on tuo *sisu*. Tämä sana, jota ei voi kääntää, on suomalaisille yhtä ominainen kuin ranskalaisille *esprit* ja saksalaisille *Gemüt*, jokainen voi kääntää sen miten taitaa. Viron kielen sana *sisu* merkitsee sisältöä: millainen sisältö on tynnyreissä tai kirjoissa.

Mutta suomen *sisu* tarkoittaa luonteen ominaisuutta, henkistä perustaa. Käsitökseni mukaan se merkitsee karaistuneisuutta, sinnikkyyttä ja yritteliäisyyttä. Kylmänkestävyyttä. Se ilmenee selvimmin vaikeuksien ja vaaran hetkinä. Ja siinä on myös paljon uhmaa. Sisua on sellaisissa ihmisissä kuin Siirissä, meidän talomme entisessä emännässä. Jäätyään leskeksi kolmannestakin miehestään hän jäi tähän taloon yksin, ei hän mennyt kaupunkiin etsimään mukavuuksia. Itse hän niitti heinät, hakkasi puut, hoiti karjan, kuokki puutarhassa; kaiken teki itse ja pyysi apua vasta sitten, kun täytyi ajaa heinät latoon tai piti ampua kissa, joka jo viikon oli istunut männyssä ja naukui surkeasti pelosta, kun ei uskaltanut laskeutua maahan. Syksyn pimeinä ja talven pyryisinä öinä Siiri asui täällä metsän keskellä yksin viisitoista vuotta pelkäämättä pirua, ja jos pelkäsi, niin ei näyttänyt sitä kenellekään. Hän tarpoi suon läpi tai hiihti järven yli hakemaan postia. Se on suomalaista *sisua*, oikeammin pieni osanen suuresta suomalaisesta *sisusta*.

Katkelma on Jatta Krugin suomentamasta Astride Ivaskan teoksesta Maailma taskussa. Kustannus Oy Taifuuni. (www.taifuuni.com) Tallinna, 2002.

Latvialainen alkuteos: Vardojums:

Llcu loki: ainas un ainavas. (Rīga, Liesma, 1993).

Tekstivalinnat ovat Martti Rauhalan

Martti Rauhala on suomentanut M Traatia 1970-luvulta lähtien. Allaoleva

Martin kirjoitus on julkaistu Keskipohjanmaa- lehdessä M Traatin 70. syntymäpäivän aattona:

Mats Traat – Iyrynen realisti Virosta

23.11.2006 70 vuotta täyttänyt MatsTraat esittäytyi virolaisille lukijoille 1962 julkaistussa runokokoelmassaan Kandilised laulud: "Olen kulmikas maamies". Mats Traat on julkaissut toistakymmentä runokokoelmaa. Hän käyttää niissä sekä klassisia runomittoja (muun muassa sonettia) että vapaata mittaa. Suuren suosion on saavuttanut Edgar Lee Mastersin Spoon river - antologiaa muistuttava hautakirjoitusten kokoelma Harala elulood (Haralan elämäkertoja, 1976). Symbolisessa Haralan kalmistossa lepäävien vainajien monologit kuvastelevat ytimökkäästi virolaisten dramaattistahistoriaa.

Novelleja sodanjälkeisistä nuorista

Kuusi- ja seitsemänkymmenluvulla julkaisemissaan novelleissa Mats Traat on kuvannut itseään etsiviä sodanjälkeisen ajan nuoria. Hänen noveffitaiteensa huippua edustaa mielestäni kulttuurihistoriallisten novellien kokoelma Kartaago kiirrong (Karthagon pikajuna, 1988). Sen minämuotoinen niminovelli on äärimmäisen herkkäviritteinen kuvaus runoilija Edith Södergranin viimeisistä päivistä Raivolassa vuonna 1923. Uupunut runoilija muistelee elämänsä vaiheita, taiteellisia pyrkimyksiään ja kohtaamiaan ihmisiä. Novelli päättyy Södergranin runokokoelmaan viittaaviin sanoihin: "Mutta nyt ryntää kevätmyrsky yli maan. Yli maan, jota ei ole."

Neljä romaania suomennettu

Mats Traat on julkaissut toistakymmentä romaania; neljä niistä on suomennettu. Vuonna 1971 ilmestyi Tants aurukatla Ümber (suom. viisi tanssia 1976). Episoditeknikalla toteutetun romaanin viittä kohtausta sitova "päähenkilö" on englantilainen höyrykone, lokomotiivi, jonka kylän isäntien perustama koneosuuskunta on hankkinut puimakoneensa käyttövoimaksi. Se on kultainen vasikka, jonka ympärillä kylänväki tanssii polvesta polveen. Eletään ensimmäisen maailmansodan aikaa ja kuulutaan Venäjän keisarikuntaan. Kylä ei ole irrallaan maailmasta: Postimees-lehdestä luetaan uutisia koti- ja ulkomailta, itärintamalta tulee kirje naapurinpojilta ja Aias-ten talon pojalle tuodaan palvelukseenastumismääräys. Tärkeintä on kuitenkin päästä puimaan vuoden satoa.

Tämän jälkeen tapaamme kylänväen kymmenen vuoden väliajoin, aina puintipäivänä. Viidennessä kohtauksessa entisen Aiaisten talon nuorin poika palaa kahdeksanvuotiselta Siperian-matkaltaan. Vanha lokomotiivi ruostuu jo virkaheittona, sen työtä jatkaa kolhoosin leikkuupuimuri. Ensimmäiseen puintipäivään oli kuulunut mm. pässin teurastus talkoosuurusta varten. Nyt kolhoosin pässi pilaa talon entisen isännän kotiinpaluutunnelman puskemalla tämän salakavalasti kumoon.

Mats Traatin kieli on riemastuttavan rikasta ja hänen luomansa virolaisen maaseudun tragikoominen elämäkuva uskottava.

Traatin varsinainen esikoisromaani oli kuitenkin jo vuosina 1965-66 kirjoitettu Maastik õunapuu ja meiereikorstnaga (Maisema: Omenapuu ja meijerin savupiippu, 1973) Hän oli käynyt siihen käsiksi kohta päästyään Moskovan kirjailijaopistosta. Tuloksena oli oma-

peräinen teos, joka tuskin olisi kelvannut sosialistisen realismin opinnäytetyöksi. Viron kirjailijamatrikkeli (1995) määrittelee: "(Romaani) kuvaa maatyöläisten elämää 1950-luvun alussa, jolloin ihmisestä tehtiin tuotantoprosessin vieraantunut osa." Traatilla on taito rakentaa teoksensa mieleensyöpyvien kuvien varaan. Suurnavetan vesipumppu toimii hevoskierrolla. Romaanin nuoren päähenkilön työnä on marssia loputonta kuraista kaviouraa hevo- sen perässä. Harnaassa maisemassa kasvaa ihmeen lailla yksinäinen omenapuu.

Romaani juuttui seitsemäksi vuodeksi sensuuriin. Kun se vih- doin ilmestyi, Traatin suomalainen kustantaja tavoitteli sen käänös- ja julkaisulupaa. Vastausta ei kuulunut. Pyynnöstäni Karisto kiirehti asiaa. Tallinnasta tuli vihdoon vastaus: "Päätös il- moitetaan lähiaikoina." Sitä ei ole kuulunut vieläkään. Kirja jäi kääntämättä.

Romaanissaan Riippusild (1980, suomennettuna Riippusilta, 1982) kirjailija tutkii 1970-luvun nuoren kaupunkilaissivistyneistön tilaa. Riippusilta on kuvaus rakoilevasta avioliitosta, jonka vaikeudet juon- tuvat persoonallisuustekijöiden ohessa yhteiskunnan epäkohdista, mm. asuntopulasta. Ahdistavat olosuhteet vaikuttavat tuhoisasti nuo- riin ihmisiin ja heidän mielenterveyteensä. "Yhteiskeittiöstä toiseen, riidan ja kiusan pesästä toiseen, helvetistä aina vain helvetimpään - niin kulki Olan elämän tie."

Romaaneissaan Pommeri aed (Pommerin puutarha, 1973) ja Puud olid, puud olid hellad velled (Puut oli, puut oli hellät veljet, 1980) Mats Traat käsittelee Viron 1800-luvun kansallisia kysymyksiä. Pommeri aed -romaanin taustana on 1800-luvun lopun venäläistä- misaika, joka uhkasi mm. vironkielisiä kouluja.

Opettaja Pommer joutuu toimimaan eettisten ihanteidensa ja ajankohdan taantumuksellisten voimien ristipaineessa. Opettajan- työnsä ohessa hän hoitaa kukoistavaa omenatarhaansa - jälleen yksi esimerkki Mats Traatin kyvystä luoda voimakkaan runollisia sym- boleita. - Baltiassa oli 1800-luvun alussa siirrytty maaorjuudesta ns. työorjuuteen, joka merkitsi eräänlaista torpparijärjestelmää. Myö- hemmin torppareille tuli mahdollisuus lunastaa torppansa vapaaksi.

Romaanissa Puud olid, puud olid hellad velled nuori viljelijä innos- tuu tästä uudesta mahdollisuudesta. Kartanonherra on kuitenkin toista mieltä ja oikeuksiensa tavoittelija joutuu kovaan konfliktiin karun todellisuuden kanssa. Päähenkilön kangasta kutova sisar edustaa romaanissa runollista sym- bolitasoa. - Teoksen pitkä nimikin jo ilmentää sen viritystasoa, josta voisi mielestäni käyttää nimitystä "lyyrinen realismi".

Mats Traatia suomen kielellä:

Viisi tanssia, romaani, suom. Martti Rauhala. 1976.

Inger, romaani, suom. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestin- nänlaitoksen työryhmä T. Kuldseppin johdolla. 1981.

Riippusilta, romaani, suom. Martti ja Elina Rauhala. 1982

Vilukko, romaani, Suom. Eva Lille. 1985.

Karthagon pikajuna, novelli, suom. Martti Rauhala. 2001.
Kääntäjän omakustanne. Luettavissa Kokkolan kaupunginkirjastossa.

KAIKKI ON NIIN HAURASTA...

Kaikki on niin haurasta
ja särkyy kohta.
Jää väijyy jokaisessa hetkessä,
jokaisessa vesipisarassa
on nukkumassa peikko,
riitteen kalevanpojanmiekka
on kaikissa puroissa.

Saanhan rakastaa sinua
tänään,
kenties huomenna
on halla jo käynyt.

Kaikki on vain hetken mittaista –
verisolujen virtaus,
katseiden valo,
kädenpuristuksen lämpö.

Meren mykät silmät
ovat lasittumassa jääksi.
Taivaanrannalla ovat pilvet
tuiskuja täynnä.

Saanhan rakastaa sinua
tänään,
niin kauan kuin talvi
ei ole vielä tullut.

Jääriitteen hauraus
on näennäistä,
rakkaani,
lumihiutaleiden lumous
virvatulien kaltaista.

Saanhan rakastaa sinua tänään,
rakkaani.
Ei ole muuta
mikä viivyttäisi talven tuloa.

*Ellen Niit: Kaikki on niin haurasta...
Kokoelmasta Vee peal käija (1977),
suomentanut Martti Rauhala (1978)*